

Семиотика, визуализация и виртуализация Semiotics, Visualization and Virtualization

Семиотика на мястото: икона, място, чудо

DOI 10.55206/HBJL9664

Мирослав Дачев

НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ / Център за семиотични и културни изследвания
Имейл: midachev@abv.bg

Абстракт: Понятието „място“ характеризира средновековната цивилизация. За място като Света гора това е особено характерно. Реалността и преданията така здраво са сплели ръце през вековете, че днес Богородица и мястото, наречено Атон, са неделими. Чудотворната икона обитава място, което от място на всекидневието е превърнато в празнично място. Чудото е това, което превръща; то стои в основата на всяка трансформация на делничното. Всяко едно място в светата обител е годно да приюти чудотворна икона. Защото не мястото избира иконата, а иконата избира мястото. Чудотворните икони имат две места на празника: едно безмълвно и скрито живеене в уж всекидневното място и едно тържествено живеене във видимото място на празника. И едното, и другото място са топография на нашата най-интимна същност – тази, която в молитвата се докосва и е докосвана от Божието присъствие. Мястото трябва да е адекват на изображения Богородичен образ; да е достойно за обитаване от чудотворния образ. Едва тогава иконата и мястото стават неделими.

Ключови думи: (Богородични) чудотворни икони, Атон, място, чудо, празник.

Semiotics of Place: Icon, Place, Miracle

Miroslav Dachev

NATFA “Krustyo Sarafov” / Cultural and Semiotic Studies Center
E-mail: midachev@abv.bg

Abstract: The notion of ‘place’ characterizes medieval civilization. For a place like the Holy Mountain, this is particularly characteristic. Reality and tradition have so firmly joined hands over the centuries that today the Theotokos and the place called Mount Athos are inseparable. The miraculous icon inhabits a place that has been transformed from a place of everyday life into a place of feast. It is the miracle that transforms; it underlies every transformation of the everyday. Every place in the holy monastery is fit to house a miraculous icon. For it is not

the place that chooses the icon, but the icon chooses the place. Miraculous icons have two places of feast: a silent and hidden dwelling in the supposedly everyday place and a solemn dwelling in the visible place of feast. Both places are topographies of our most intimate selves—those that are touched in prayer and those touched by God’s presence. The place must be adequate to the depicted image of the Theotokos; it must be worthy of being inhabited by the miraculous image. Only then do icon and place become inseparable.

Keywords: Miraculous icons (of the Theotokos), Mount Athos, place, miracle, feast.

Уводни думи

Света гора е Богородичният жребий – онзи, който Тя и апостолите хвърлили помежду си, за да узнаят, напускайки Йерусалим, кой в коя посока да тръгне и да проповядва Евангелието. Първоначално, разказва преданието, ѝ се паднала Иверската земя (днешна Грузия), но Ангел Господен известил, че изборът е друг и ще бъде съобщен по-късно. И той не закъснял. Когато пътуващата за Кипър Богородица била отклонена от силната морска буря, Тя стъпила на непознатия и тогава все още езически Атонски бряг. Тук проповядвала на насъбралото се множество, а след като всички приели незабавно кръщение, Тя „извършила и много чудеса“. [1] Преди да отпътува обратно от Атон, Богородица благословила и произнесла знаменателните и може би най-често цитираните Нейни думи (курс. мой – М. Д.): „Нека *това място* да бъде Мой жребий, даден Ми от Моя Син и Бог! Благодатта Му да почива върху *това място* и върху онези, които живеят тук с вяра и благоволение [...]. Ще бъда застъпница за *това място* и топла ходатайка за него пред Бога!“ (Стефан Светогорец 1658: 28). [2] Ето че **мястото**, достигнато, разбира се, по Божия промисъл, е вретено, а с това приема и свещен статут на *нова Обетована земя*. Пръв за това, отново според преданието, научава Лазар, на когото Богородица – след като пристигнала в крайна сметка при него в Кипър – разказала за „успеха на Своята проповед на Атонската гора“. Така преданието свързва Богородица и Атон с времето на деянията на апостолите, превръща събитието в част от тези деяния.

По-любопитно е как седем века по-късно това събитие полага основата на Атонското отшелничество. В житието на преподобния Петър Атонски, поместено в „Атонския патерик“ (Зограф 2003: Част 1, 491–492) [3], четем за чутия в просъница разговор между св. Никола и Богородица, в който Тя казва: „За свободно служение на Бога *няма по-удобно място* от Светата Атонска Гора, която Аз приех от Моя Син и Бог за Свое наследство [...]. Отсега тази Гора ще се нарича Моя Градина. Много обичам *това място* и ще настъпи време, когато от единия край до другия, на север и на юг, то ще се изпълни с множество монаси“. (курс. мой – М. Д.). Така Петър

научил, че мястото, вречено някога на Богородица, вече е предопределено и като негов жребий; научил, че в бъдеще същото място ще бъде жребий и на множество други монаси, които с подвизите си през вековете ще усилят още повече значимостта му. Петър, както и моряците на кораба, който спрял и не искал да помръдне от Атонския бряг, докато Петър не слязъл, възприели това като чудо. Думата „чудо“, изричана често в нейната множествена форма, съпътства всички разкази за идването на Богородица на Атон и за предопределянето на това място не само като Неин жребий, но и като жребий на монашеския живот. По Божи промисъл *място* и *чудо* се сливат в едно. Зад тяхната неделимост стои незримият лик на Богородица и Нейното обещание към Атонското монашество: ако то вярно следва Божиите пътеки, Тя ще бъде неговата най-гореща застъпница и помощница, а *мястото* ще бъде изпълнено с Божията благодат.

Резултати от изследването

Ако се доверим на едно несъмнено полезно изследване на Средновековието, понятието „място“ характеризира средновековната цивилизация: всяко същество, всеки предмет е свързан с дадено място и извлича от него своята идентичност (Шмит 2019). [4] В този смисъл няма място без присъствие. За място като Света гора това е особено характерно. Реалността и преданията така здраво са сплели ръце през вековете, че днес Богородица и мястото, наречено Атон, са неделими. Сред множеството метафори, с които живее това място, една изпъква с особена сила: „Градината на Богородица“. Бавно и неусетно библейският смисъл на Градината и реалната топография на планиския релеф са се обединили в ново название, което отдавна не се вмества в географската определеност: *Света гора*. И ако от гледната точка на Богородица това е Нейната земна градина, монашеският подвиг добавя и друго метафорично измерение – това на „гората пустиня“. Два подстъпа към светостта. Разказите за Богородичните чудеса смесват често двете метафори и натрупаните от тях значения през вековете, но силата на мястото остава непроменена. А както казват преди повече от век в предговора си към едно издание на Атонските чудотворни икони неговите съставители, грижовността на Божията Майка понякога се явява видимо, а понякога чрез „необикновените знамения на божествения Си лик, изобразен върху свети икони“ (Зограф 2006) [5], които са част от силата на мястото.

Но думата „място“ е с доста широк семиотичен обхват, изграден на принципа на концентричните кръгове. Когато разглеждаме *Светогорските* чудотворни икони на св. Богородица, едновременно с това посочваме, че иконата винаги се намира в конкретна *Светогорска* обител: говорим за чудотворни икони от „Ватопед“, от Лаврата, от „Зограф“, от „Хилендар“. Тази допълнителна определеност на мястото се усилюва още веднъж в рамките на

самата обител. Иконите са съхранявани на точно определени места в нея – в съборния храм, в параклис извън него, в двора на манастира или в близка до манастира пещера; в олтара, на иконостасния ред, на собствен проскинитарий, но и на игуменския стол; в тъмен коридор или преддверие в съборния храм, в трапезария, но и над манастирските порти. Всяко едно място в светата обител е годно да приюти чудотворна икона. Защото не мястото избира иконата, а иконата избира мястото.

Една популярна в културата фигура подсказва, че след като говорим за „места на всекидневието“ (Хаупт 2002) [6], би трябвало да говорим и за *места на празника*. Чудотворната икона обитава място, което от място на всекидневието е *превърнато в празнично място*. Чудото е това, което *превърща*; то стои в основата на всяка трансформация на делничното. Докато някои чудотворни изображения не напускат местата си, други са подвижни. Сред първите са най-вече стенописните изображения, придобили статут на чудотворни, но и някои икони, които и по време на празник остават на своето място в олтара, иконостасния ред или на специално изработения за тях проскинитарий. Първите трансформират смисъла на мястото, без да го напускат: от място на всекидневието то се превръща в място на празника за това, че е приютило чудотворно изображение. Подвижните дават нов прочит на думата „място“. Те напускат всекидневното си място, тъй като биват изнасяни на литийно шествие по време на празника. А същността на литията е да се пренесе иконата до мястото, на което е просияла за първи път; до мястото на празника в неговия не само фигуративен, но и буквален смисъл. В някои случаи, като например Дохиарската чудотворна икона „Скоропослушница“, [7] иконата остава на своето всекидневно място, а вместо нея за празника се изнася нейното точно копие. Затова изразът „мястото на чудотворната икона“ носи в себе си различни смислови редове – от мястото, което иконата ежедневно обитава в дадена света обител, съотносимо към израза „място на всекидневието“, до мястото, на което се смята, че е просияла за първи път и до което бива изнасяна по време на лития, съотносимо към израза „място на празника“.

Но дали изобщо тази културна фигура *места на всекидневието* може безпроблемно да бъде съотнесена към чудотворните икони? Вероятно толкова, колкото и самата чудотворна икона може да бъде безкритично съотнесена към *системата на предметите*, описана от Бодрияр. Тази фигура по-скоро подчертава посочената по-горе смислова разлика с промяната на мястото, както и разликата (когато е налице) между мястото на обитаване и мястото на просияване на иконата. Чудото като такова отнема от мястото неговата *всекидневност*, на мястото на делничното то по презумпция поражда празника. Всяко място, което се обитава от чудотворна икона, независимо дали е просияла там или другаде, е *място на празника* – от мига, в който тя е там, всекидневието е спряло и е заменено от неспирация

празник. Всяко заставане пред чудотворна икона за поклон, молитва и благодарност вече е празник. А церемониалното изваждане на чудотворната икона от „всекидневното място“ и връщането ѝ по време на празнична лития на мястото, на което е просияла за първи път, е тържество на *удвоения празник*.

Следователно чудотворните икони имат *две места* на празника: едно безмълвно и скрито живеене в уж всекидневното място и едно тържествено живеене във видимото място на празника. И едното, и другото място са *топография на нашата най-интимна същност* – тази, която в молитвата се докосва и е докосвана от Божието присъствие. Топоанализата на Башлар би ни помогнала да видим мястото на всяка чудотворна икона и като пространство на *кондензирана съкровеност*. Последната придава силата на мястото и го превръща във *възхвалявано пространство*.

Мястото на чудотворната икона е въпрос на избор. Най-видимо е това при иконите, които според преданията „пътуват“ и достигат до Света гора. Такава икона сама избира и отстоява мястото си и този факт е в основата на нейната чудодейна мощ. При това изборът може да включва повече от едно действие. Сред Атонските обители ПОРТАИТИСА („Вратарница“) избира като свое място най-напред Иверската обител, а след това и мястото си в самия манастир – близо до неговите порти (Зограф 2006) [8]; Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [9] Независимо че монасите я поставяли трикратно в олтара на Съборния храм, на следващата сутрин я намирали все над манастирските порти. Начинът, по който според преданието иконата постига това, отеква в името. При нито една друга чудотворна икона на Света гора името на иконата не е така знаково свързано с мястото. И това едва ли е случайно. Портата (вратата) винаги е символизираща преход между два свята. В контекста на християнството и особено след думите на Христос „Аз съм вратата: който влезе през Мене, ще се спаси“ (Иоан 10:9), портата символизира, че достигането до мястото на истинското присъствие на Бога е отредено само за най-достойните, ревностните християни. Избирайки това място за себе си, „Портаитиса“ се превръща в гарант за тази ревност (*Не вие мен ще пазите, а аз вас*). Неслучайно преданието изтъква, че редица недостойни се спъвали пред портите на манастира и се страхували да влязат в светата Иверска обител – действия, които се приписват все на чудотворната икона. „Портаитиса“ минава през манастирските порти само по време на литията на втория ден от Светлата седмица на светата Пасха, за да стигне до мястото на морския бряг, на който е била приета от морето от стареца Гавриил при чудното си явяване на Света гора. След отслужването на божествена литургия чудотворната икона заема отново „всекидневното“ си място в едноименния параклис до манастирските порти, за да пренесе празника *там*. Изборът на мястото е *завёт* между Пресвета Богородица и светата обител – завёт, който е възможен само чрез чудотворната икона.

Всяко напускане на мястото отвъд ритуалното преместване на иконата нарушава и обезсмисля този завѣт, а с това отнема и Богородичната закрила върху мястото и неговите обитатели: „И ето ви знамение: докато виждате иконата Ми в този манастир, дотогава благодатта и милостта на Сина Ми към вас няма да намалее!“.

Като избор на обител и на „всекидневното си място“ в манастира „Хилендар“ ТРОЕРУЧИЦА има общи черти с „Портаитиса“, но и съществени отлики. Преданието разказва, че след като в Лаврата на св. Сава Освещени подарили иконата на св. Сава, архиепископ Сръбски (като благословение, със специалното съгласие на Божията Майка), той я взел със себе си. Според Хилендарското предание [10] св. Сава донесъл лично преди 1219 г. иконата от Палестина в „Хилендар“ и това е първото явяване на иконата в Хилендарския манастир. Иконата останала в манастира до 1347 г., когато цар Душан посетил „Хилендар“ и на тръгване получил благослов от манастира да вземе иконата със себе си. Така иконата се озовала в Сърбия. Пак според преданието иконата по неизвестен начин се озовала в манастира „Студеница“, където останала до края на XIV век. Но за да бъде спасена от турците, в началото на XV век била натоварена заедно с други ценни неща върху магаре, което „водено от Богородица, пресякло Сърбия и Македония и се озовало отново в Света гора“, като спряло точно срещу манастира „Хилендар“ (историята е сходна с тази за Аравийската чудотворна икона на св. Георги в „Зограф“). Иконата се върнала там, където преди две столетия била оставена от св. Сава Сръбски. Зарадваните монаси тържествено я поставили в олтара на съборния храм, където стояла до един повратен за братството момент: починал игуменът и трябвало да изберат нов (според същото предание чак в края на XV век). Поради настъпилото покрай избора „несогласие братско“, познато ни впрочем и от Паисиевата история, иконата, според преданието, решила да се намеси. Следват познатите от Ивиرون действия с „Портаитиса“ – монасите, които открили, че иконата не е в олтара, където я оставяли, а на друго място (игуменския стол), трикратно я връщали в олтара, а тя трикратно заемала все *своето* място. Божията Майка им давала знак, че прекратява несъгласията в манастира и че Тя, чрез божествената си икона, непосредствено ще управлява манастира, заемайки мястото на игумена. Оттогава, пише в преданието, в „Хилендар“ не избират и няма игумен, а само проигумен, тоест наместник, управляващ манастира, а игуменското място в църквата, над което стои иконата „Троеручица“, винаги остава празно (Зограф 2006) [11]; (Михајловић 2011) [12]; (Хиландар 2007) [13]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013) [14]; (Tradigo 2006). [15] Игуменският стол в Съборния храм е утвърденият символ за авторитет във всяка света обител. Така, чрез иконата, която го е заела, манастирското братство се прекланя пред авторитета на Божията Майка и признава нейното превъзходство в „Хилендар“. За разлика от „Портаитиса“, която бързо

„решила“ проблема с мястото, което да обитава, „Троеручица“ е пример за превратностите на съдбата по отношение на мястото. Най-напред по отношение на манастира: ако според Атонското предание тя *избира* „Хилендар“, според сръбското предание тя се *завръща* в „Хилендар“, където вече е била преди това. След това и по отношение на мястото си в манастира: тя е била доста дълго време (и при първия си престой, и при втория) в олтара на съборния храм, преди да заеме, предизвикана от братството на манастира, окончателното си място, на което е и до днес – на игуменския стол.

Св. Сава Сръбски освен „Троеручица“ получил като благословение в Лаврата на св. Сава Освещени още една икона – МЛЕКОПИТАТЕЛНИЦА. Езикът на преданието разкрива, че на връщане от Палестина той оставил на основания от него манастир „Хилендар“ на Света гора и тази икона. Но „Млекопитателница“ не била поставена в манастира, а в Карейската килия на „Хилендар“, наречена по-късно „Типикарница“, където се намира и до днес. Този път изборът на мястото не е оставен само „в ръцете“ на чудотворната икона. Знаем, че след избора на света обител следва нов избор – на точното място в самата обител. И тук именно е необичайното: „светата икона „Млекопитателница“ – като изключение в общоприетия ред на Православната Църква, е била поставена от св. Сава на иконостаса не от лявата страна на царските двери, а от дясната, където обикновено навсякъде се поставя икона на Господ Вседържител. Същевременно в тази църква иконата на Господа е от лявата страна на царските двери, там, където би трябвало да стои иконата на Божията Майка.“ (Зограф 2006) [16]; (Хиландар 2007) [17]; (Вујовић 2018) [18]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013); (Tradigo 2006). [20] Тъй като това няма как да е случайно, избраното място за позициониране на иконата се чете като неин избор и като знак за благословието на Божията Майка, което по този начин Тя дава на светата обител. Именно затова мястото на иконата не е променено и до днес.

Друг любопитен пример откриваме в преданието за чудотворната Богородична икона ПРОДРОМИТИСА в румънския скит „Свето Богоявление“ (Зограф 2006) [21]; (Ререне 2016) [22]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [23] Докато бил в Молдова по манастирски дела заедно с неколцина от братята, игуменът на скита отец Нифон дирел майстор иконописец, който да изработи за скита икона на Божията Майка. Намерили го в Яш, уговорили условията, иконописецът започнал работа в пост и молитва. При изографисване на иконата се случило чудо – образите се изписали сами върху дъската, което неминуемо рефлектирало върху името на иконата (Η Αχειροποίητη Εικόνα της Παναγίας της Προδρομίτισσας). Чудото своевременно се разчуло и направило така, че иконата да остане известно време на мястото, в което е поръчана, далеко от Светогорския скит. Там, според преданието, продължила да върши чудеса; дори сетне по пътя от Яш до

Атон чудесата не секнали. С чудесно оздравяване на болен монах било ознаменувано и самото пристигане на иконата в скита. Така *пътуването до мястото*, за което иконата е била предназначена, се превръща в низ от чудесни прояви на нейната мощ. На пръв поглед не иконата избрала мястото си, а светата обител е избрала Богородичния образ да краси пространството на нейния съборен храм. Иконата откликва на това желание и чрез проявите на чудодейната си мощ, започнали още с чудесното самоизписване, сякаш показва на братството силата на своето застъпничество и готовността на Божията Майка винаги да подкрепя монашеския подвиг. Но дали би го направила за братство, което не заслужава тази подкрепа? Мястото трябва да е *адекват* на изображения Богородичен образ; да е достойно за обитаване от чудотворния образ. Едва тогава иконата и мястото стават неделими.

Един от най-ярките случаи, в които Светогорска обител избира да изобрази Богородичния образ, е свързан с „Ватопед“. Случаят според преданието е специален: Плакидия, дъщеря на Теодосий Велики и сестра на Аркадий, чула спирация я да влезе в храма глас на Богородица и тя – вслушвайки се в изреченото предупреждение – се отказала да влезе в храма, който току-що бил вдигнат в чест на Божията Майка и стореното от нея чудо – спасяването на Аркадий („детето в къпините“). За да бъде увековечено и това чудо – чудото на запретителния глас, Плакидия поръчала да изработят и сложат на *мястото* на събитието икона на Божията Майка, която стои и до днес. Това е ПРЕДВЪЗВЕСТИТЕЛКА („Антифонитрия“) – иконата, съхранила завинаги волята на Богородичния глас и мястото, на което е прозвучал (Зограф 2006) [24]; (Mantzaridis 1998) [25]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [26] Всеки път, когато става дума за налагането на *аватон* (забраната за влизане на жени в Света гора), за разлика от юридическите обяснения, препращащи най-общо към древния обичай (Konidaris 2003) [27], игуменът на „Ватопед“ винаги връща към това конкретно предание, този глас и тази икона (образът на застиналата Плакидия е увековечен по-късно като стенопис над самата чудотворна икона). И докато човешката логика следва волята на Плакидия (на *това място* да се постави икона в памет на събитието), повествователната логика на този тип предания, свързани с чудеса, подсказва другата гледна точка: на това място *не може да няма* икона; подобна икона не може да бъде на *друго* място.

Изборът на мястото, достигането на мястото и отстояването на мястото са част от просияването на иконата и начало на нейните чудеса. Това включва и случаите на промяна на мястото. Най-характерният случай за това откриваме в преданието за иконата ОДИГИТРИЯ от Ксенофонт, която „от незапомнени времена стояла в съборния храм на манастира „Ватопед“ до колоната при лявата певница“ (Зограф 2006) [28]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [29] Но един ден през 1730 г. по чудесен начин иконата изчезнала, а скоро братята научили, че иконата им се намира в манастира

„Ксенофонт“ (по подобен начин много преди това Зографското предание „пренася“ Фануилската чудотворна икона на св. Георги от Палестина до българския манастир на Атон). Всички усилия да я върнат във „Ватопед“ останали напразни – поставяли я на предишното ѝ място, но тя отново се озовавала в „Ксенофонт“. Като се убедили, че това става по чудесен начин, монасите от „Ватопед“ се отказали. Иконата не само избрала за свое място на подвизаване манастира „Ксенофонт“ (където е и до днес), но избрала да застане и на *същото място* в съборния храм – до колоната при лявата певница.

Други икони са изначално свързани със своето място. В буквалния смисъл за тях то е било място на всекидневието – без да бъде избрано от иконата. И когато настъпва *онова* събитие, което по-късно ще бъде определено като знаменателно и което ще даде иконата с ново разбиране; когато се яви чудото, се пренаписва смисълът на мястото и то се превръща в празнично място. Ритъмът на всекидневието е променен от добавени неугасими кандила, специални служби със своя регулярност и разбира се, от множество поклонения. Някога в тесния и тъмен коридор покрай „Скоропослушница“ в „Дохиар“ минавал само монахът Нил. Днес всеки, който премине прага на „Дохиар“, най-напред тръгва към този коридор, за да се поклони пред „Скоропослушница“, а минутите на мълчалива молитва пред нея спират хода на времето.

Някои от свързаните със своето място икони имат и допълнителни основания да не го променят. Такъв е случаят с чудотворната икона на Божията Майка от манастира „Преп. Григорий“, известна и като ПАЛАЙОЛОГИНА, [30] оцеляла невредима два пъти при пожар, като първия бил особено опустошителен – манастирът, според преданието и според свидетелството на Василий Барски, изгорял почти до основи (Зограф 2006) [31]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013) [32]; (Барский: 1885-87). [33] По време на пожарите иконата била на североизточната колона в съборния храм и била „чудесно опазена“ от всепоглъщащата огнена стихия. „За спомен на това чудо не я поставят на друго място“, завършва преданието. В новопостроения през XVIII век храм чудотворната икона заела *старото си място*. Мястото на иконата приема символна стойност и се превръща в пространство на защита, в огнеубежище. Именно на това място иконата на Божията Майка е показала, че действа като паладиум за манастирското братство и че не може да бъде унищожена.

Иконата оценностява мястото, превръща го в *аксиотопия*. Спокойно можем да кажем, че Светогорските обители, които притежават чудотворни Богородични икони, са допълнително оценностени. И тъй като този смисъл е сакрален, мястото вече се чете и като йеротопия (Лидов 2011). [34] Сакралността на мястото е особено осезаема, когато според преданието иконата не трябва да напуска мястото си и когато евентуалното напускане на

мястото носи негативни последици за Света гора. Такъв е случаят най-вече с иконата „Портаитиса“ в манастира „Ивирон“, но преданието за друга Атонска чудотворна икона – „Гликофилуса“ („Сладкое лобзание“) от Филотей, също показва тежките последствия от напускането на полуострова.

Иконата *усилва* мястото, придава му нов смисъл. Блестящ пример за това е Ватопедската икона КТИТОРСКА (или още ОЛТАРНИЦА), която преданието свързва с „двойно чудо“ (Зограф 2006) [35]; (Mantzaridis 1998) [36]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [37] През IX и X век, когато арабски пирати разграбвали и опустошавали Крит, Сицилия и други острови, достигнали и до Света гора. Разбрал за приближаването им към „Ватопед“, еклисиархът на манастира иеродякон Сава успял да скрие Богородичната икона, известна под името „Ктиторска“ в кладенеца под олтара. Заедно с нея сложил и светия кръст, който преданието приписва на св. Константин Велики. Запалил пред тях голяма свещ и ги захлупил с мраморна плоча. Опитал да избяга, но бил заловен и стоял в плен около 70 години. Когато след това се върнал обратно в обителта, посочил мястото на игумена на тогавашното братство. И ето тук, според преданието, е *двойното чудо*, немислимо отвъд Богородичната воля – свещените реликви не били повредени от водата, а свещта продължавала да гори. И до днес монасите добавят восък към нея – по този начин съхраняват културната памет, но и вярват, че тя ще гори до последния ден на манастира. Олтарът, превърнал се в истинско иконоубежище поради сътвореното чудо в кладенеца под пода, веднага приписва силата на мястото и върху иконата и тя се сдобива с ново име – „Олтарница“. Всички тези реликви до ден днешен стоят в съседство в олтара на Съборния храм на „Ватопед“ – така, както чудото ги е съхранило в тяхната заедност: иконата се намира на „горното място“, а кръстът е на престолен. [38] По този начин *олтарът*, който по предназначение и същност е микрокосмос на свещеното и към който са насочени всички литургични жестове (Шевалие, Геербрант – 2, 1996) [39], още повече катализира и кумулира свещеното. Чудотворящите реликви допълнително издигат олтарното място над всичко, което го заобикаля, и то се явява синекдоха на йеротопията, каквато представлява самата Света гора.

Като място на празника мястото на иконата е винаги видимо за ревностните християни с чисти помисли. Но по волята на Богородица – тогава, когато иконата и манастирът, който я съхранява, са в опасност – иконата може да направи така, че мястото (на иконата, но и на манастира) да бъде и *невидимо*. Първото интуитивно разбрахме от историята за Ватопедската „Ктиторска“ (или „Олтарница“). За второто разказва преданието за чудотворната икона от Кутлумуш СТРАШНА ЗАКРИЛНИЦА (Зограф 2006) [40]; (Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013). [41] Турски нашественици, които искали да открият и разграбят манастира „Кутлумуш“, обикаляли околността и виждали абсолютно всичко, но не могли да видят, „поради божествено

действие“, нищичко от манастира – „дори и керемидата от него“. Опазването на мястото по този свръхестествен начин преданието приписва на чудотворната икона.

Класическият разказ за чудотворните Богородични икони на Света гора е разказ, който следва местата; който групира иконите според мястото на тяхното „всекидневие“. По начина, по който говорим за *Светогорски* чудотворни икони, бихме могли, на принципа *pars pro toto*, да говорим за чудотворни икони на отделните Светогорски свети обители. Има няколко обители с по една-единствена чудотворна икона на св. Богородица: Църквата „Протатон“ в Карея съхранява в своя олтар иконата „Достойно ест“; манастирът „Ивирон“, трети по ранг, съхранява в едноименен параклис до портите на манастира иконата „Портаитиса“; петият по ранг „Дионисий“ съхранява в едноименен параклис в съборния храм иконата „Акатистна“ („Похвала на Пресвета Богородица“); „Пантократор“, седми по ранг, съхранява в наоса на съборния храм иконата „Герондиса“; десетият по ранг „Дохиар“ съхранява в параклис срещу входа на съборния храм иконата „Скоропослушница“; „Филотей“, единадесети по ранг, съхранява в наоса на съборния храм иконата „Гликофилуса“ („Сладко лобзание“); четиринадесетият по ранг манастир „Св. Павел“ съхранява в наоса на съборния храм иконата „Мировлитиса“; [42] манастирът „Преп. Григорий“, седемнадесетият по ранг, съхранява в съборния храм иконата „Палайологина“.

Сред обителите, които имат повече от една чудотворна Богородична икона, се открояват най-вече вторият по ранг манастир „Ватопед“ и четвъртият по ранг „Хилендар“. Ватопедската света обител е горда със седем чудотворни Богородични икони: „Ктиторска“ (или още „Олтарница“; в олтара на съборния храм), „Отрада“ или „Утешение“ („Парамития“; в едноименния параклис), „Заклана“ („Есфагмени“; в коридора до параклиса „Св. Димитър“ в съборния храм), „Предвъзвестителка“ („Антифонитрия“; в коридор между параклиса „Св. Димитър“ и наоса на съборния храм), „Елеоточива“ („Елеовритиса“; в малката трапеза на манастира), „Всецарица“ („Пантанаса“; в наоса на съборния храм) и „Пироволетиса“ (над портите на манастира), а в съборния храм на принадлежащия към манастира скит „Св. Андрей“ се намира още една – „Утешение в скърби и печали“. Като цяло Ватопедските чудотворни икони са най-известни и най-разпознаваеми като иконография и като предание. Макар да се интересувал само и единствено от библиотеките в Света гора, Джоузеф Карлайл отбелязва, че по време на пътешествието си из Атон през 1801 г. именно във „Ватопед“ видял много и несъмнено древни икони, „всяка от които със своята малка чудотворна история“ (Карлайл 1987). [43] „Хилендар“ на свой ред се слави с шест чудотворни Богородични икони. Освен вече споменатите „Троеручица“ и „Млекопитателница“, това са още: „Попска“, „Акатистна“, „Иконата на Бо-

жията Майка от Дохиарната“ и „Иконата, която вразумила епископа“ (данните за последните три икони са твърде оскъдни).

Великата лавра – първият по ранг Светогорски манастир – се слави с чудотворните Богородични икони „Кукузелиса“ (в едноименния параклис), „Поръчителка“ (в пещерата на св. Атанасий) и „Икономка“ (на проскинитарий в двора на манастира и с чудотворно копие в съборния храм); чудотворната икона на Божията Майка „Продромитиса“ пази в кириакона на принадлежащия към Лаврата скит „Свето Богоявление“. „Кутлумуш“, шести по ранг, е известен с чудотворната икона „Страшна Закрилница“ (в параклис към съборния храм); манастирът счита за чудотворни още две Богородични икони, намиращи се в съборния храм – „Милостива“ и „Врачевателница“ („Лечителка“). [44] Българският манастир „Зограф“, девети по ранг, е прославен с няколко чудотворни икони на Божията Майка, сред които най-известни са „Акатистна“ (иконостасна икона в старата църква „Успение на Пресвета Богородица“) и „Услишателница“ (в олтара на съборния храм; удивително е, че „Услишателница“ е в съседство с три чудотворни икони на св. Георги в наоса на съборния храм на „Зограф“). Освен това в „Зограф“ сочат като чудотворни още две свои Богородични икони, и двете в нартекса на съборния храм – „Заклана“ („Есфамени“) и „Одигитрия“, както и една сравнително нова като зография икона, но със свидетелства за прослава – „Успение на Пресвета Богородица“ (известна още като Кипърска), съхранявана в старата църква на манастира и носеща същото име. „Ксенофонт“, шестнадесети по ранг, се слави с иконите „Одигитрия“ (принадлежача някога на „Ватопед“, но избрала по чудесен начин за своя обител „Ксенофонт“) и „Кехаритомени“ („Преблагодатна“; в олтара на съборния храм на манастира). В съборните храмове на последните по ранг от двайсетте Атонски манастира – „Св. Пантелеймон“ и „Констамонит“ – се съхраняват чудотворните икони „Иерусалимска“ и „Избавителка“ (в първия) и „Одигитрия“ и „Предвъзвестителница“ (във втория). В принадлежащия към Пантократор скит „Св. Пророк Илия“ историята е отредила място на две копия на чудотворни икони с интересна съдба – едното на „Св. Богородица Тихвинска“, другото на „Млекопитателница“.

Манастирите без чудотворна икона на св. Богородица – „Ксиропотам“, „Каракал“, „Симонопетра“, „Ставроникита“, „Есфигмен“ – са прославени с други икони (някои от които чудотворни и много известни като иконата на св. Никола в манастира „Ставроникита“ и тази на св. ап. Петър и Павел в „Каракал“), свети мощи и части от честния Кръст Христов. Да припомним отново, че истинската сила на мястото (неговата „кондензирана съкровеност“) чудотворните икони не създават сами. Още от Средновековието заедно с реликвите (мощите) те оформят идеята за значими топоси, към които поклонническият интерес не стихва през вековете. Затова, когато казваме колко важно е мястото при една възможна класификация на чу-

дотворните икони на Света гора, не трябва да пропускаме и ролята на реликвите, които съответна света обител съхранява. „Ватопед“ например се слави не само със седемте си чудотворни икони – неговата най-тачена ценност е реликварият с част от Богородичния пояс, който се пази в олтара на съборния храм, а съответният празник – Агия Зони – е един от най-тачените празници в манастира. В съборния храм на манастира „Зограф“ съжителстват четири чудотворни икони (три на св. Георги и една Богородична), а до тях, сред десетките мощехранителници изпъкват част от ръката на св. Георги, част от мощите на св. ап. Андрей Първозвани, глава на преподобна Матрона Хиоска и част от черепа на св. Мария Магдалина. Реликвите и чудотворните икони заедно изграждат облика на силата на мястото и така е във всички Атонски свети обители.

Според преданията няколко от Богородичните чудотворни икони са се прославили другаде преди пристигането им на Атон, а след това тяхната чудотворна мощ се увеличава. Това са най-вече „Троеручица“ и „Ака-тистна“ от Дионисий. Веднъж просияли извън (преди) Света гора, те носят на Света гора своята предишна слава на могъщи закрилници, а ролята на полуострова е да мултиплицира тази мощ. По-голямата част от чудотворните икони, разбира се, просияват на самата Света гора; те нямат своето „преди“ и „отвъд“. Такава икона е „Достойно ест“ от Карея, „Кукузелиса“ и „Икономка“ от Великата лавра, „Скоропослушница“ от „Дохиар“, Богородичните чудотворни икони от „Ватопед“, „Зограф“, „Ксенофонт“, „Кутлумуш“. Като комбинация от двата случая звучат преданията за чудотворните икони „Портаитиса“ и „Гликофилуса“, които показват своята чудодейна мощ още след хвърлянето им в морето, но просияват истински след пристигането им в съответните атонски обители. Всъщност – чрез избора на мястото – те в още по-голяма степен усилват значимостта на Света гора като сакрално място. Няма случай на Богородична икона, която заявява своята чудодейна мощ, след като (по някаква причина) напуска Света гора.

Заключение

Видно от посочените примери е, че мястото е тясно свързано и с мотива за пътя (придвижването) на чудотворната икона в пространството. Малко са иконите, които не са помръднали от своите изначални места. Дори напротив, разполагаме със значителен брой предания, които описват пре-междията на иконите в пространството. Чудесата при голяма част от иконите са част от тяхното придвижване. Макар и осъществявано по чудесен начин, достигането до Света гора е или по вода, или по суша. По първия начин пристигат „Портаитиса“ (Никея – „Ивирон“) и „Гликофилуса“ (Константинопол – „Филотей“), по втория „Млекопитателница“ и „Троеручица“ (Палестина – „Хилендар“; Сърбия – „Хилендар“). Обикновено при придвижването на иконата се сочи и основателна причина за това, най-често „бяг-

ство“ (спасение) от иконоборската ерес: „Портаитиса“ от „Ивирон“ или пък „Гликофилуса“ от „Филотей“ (спуснати в морето, за да бъдат спасени от иконоборците). В други случаи пътят е изпълнение на предсказание, обещано преместване („Троеручица“, „Млекопитателница“). Пътят им обаче не винаги е свързан само с достигане до Света гора, а и с придвижване из полуострова. Вътрешно преместване из Атон (от една обител към друга) извършват „Одигитрия“ (от „Ватопед“ до „Ксенофонт“) и „Утешение в скърби и печали“ (от „Ватопед“ до скита „Св. Андрей“). В други случаи пътят продължава извън Света гора. Това се случва с „Утешение в скърби и печали“ (от скита „Св. Андрей“ в Карея е пренесена в Санкт Петербург, Русия), с „Избавителка“ (от манастира „Св. Пантелеймон“ е пренесена в Сухуми, Кавказ), с чудотворното копие на „Млекопитателница“ (от скита „Св. Пророк Илия“ е пренесено в Богоявленския Събор в Москва). Но напускайки Света гора, те носят славата и знаците на просиялите именно на полуострова икони и чрез тази слава Света гора докосва светове, които имат силна нужда от утвърждаване на православието.

Прекрасната иначе книга на Умберто Еко „История на легендарните земи и места“ винаги ми се е струвала незавършена. В нея отсъства една от най-важните глави – тази за *мястото, наречено Света гора*. Място, чиято символна стойност е родена от предание, и предание, което поддържа символната си стойност чрез мястото. Абсолютно по същото време, когато двама от най-известните критски зографи изписват със запазени до днес шедьоври съборните храмове на манастирите „Ставроникита“ (1545-46, Теофан) и „Дионисий“ (1546-47, Дзордзис), френският учен и пътешественик Пиер Белон увековечава мястото, като пише: „Не си спомням да съм писал нещо, което повече заслужава да бъде подробно описано, отколкото *тази планина*“ (Белон 1953: 105).

Цитати и бележки

- [1] Вж.: Зограф 2005: 202. За извършените при това първо посещение чудеса от Богородица пише Максим Грек (1518-1556), вж.: Грек 1862, а век по-късно и Стефан Светогорец в широко цитираната книга „Рай мысленный“ (Стефан Светогорец 1658).
- [2] Стефан Светогорец. (1658). *Рай мысленный*. Света Гора, Иверски манастир, октомври 1658: 28. [Stefan Svetogorets. Ray mislennii. Sveta Gora, Iverski manastir, oktombri 1658: 28.]
- [3] Зограф. (2003). *Атонски патерик, или животоописания на светиите, просияли на Светата Атонска гора*. Света гора: манастирът „Св. Вмчк Георги Зограф“, 491–492. [Zograf. (2003). Atonski paterik, ili zhivotoopisaniya na svetiite, prosiyali na Svetata Atonska Gora. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 491–492.]
- [4] Шмит, Ж.-К. (2019). *Ритмите през Средновековието*. София: Издателство „Изток-Запад“, 275. [Schmitt, J.-C. (2019). Ritmite prez Srednovekoviето. Sofia: Izdatelstvo „Iztok-Zapad“, 275.]

- [5] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 8. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 8.]
- [6] Хаупт, Х.-Г. (Ред.). (2002). *Места на всекидневието*. София: Издателство „ЛИК“, 217–227. [Haupt, H.-G. (Red.). (2002). *Mesta na vsekidnevieto*. Sofia: Izdatelstvo „LIK“, 217–227.]
- [7] „Скоропослушница“. Името на всяка чудотворна икона ще предавам по начина, по който е изписано в българското издание на книгата „Чудотворни икони на Пресвета Богородица“ (вж.: Зограф 2006), като в част от случаите допълнително ще изписвам в скоби други известни названия на иконата.
- [8] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 25–35. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 25–35.]
- [9] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 106–113.
- [10] Вж.: Хиландар 2007: 16–22. Според Атонските издания на чудотворните икони обаче Св. Сава занесъл иконата в Сърбия, „където тя се намирала известно време – колко именно, за това няма сигурни сведения“. След това тя избрала Света гора. Вж. също и: Зограф 2006: 54–55, както и: Бенчев 1996: 179–181.
- [11] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 56. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 56.]
- [12] Mihaјловић, К. (2011). Кратки опис свете и најславније лавре царске Хиландара. У Будиму, Писмена Пештанског краљев: Свеучилишта, 1814. Београд. [Mihaјlovich, K. (2011). *Kratki opis svete i najsлавne lavre tsarske Hilandara*. U Budimu, Pismena Peshtanskog kraljev: Sveuchilishta, 1814. Beograd.]
- [13] Хиландар. (2007). Повест о чудотворној икони Пресвете Богородице „Тројеручице“. Манастир „Хиландар“, 52–53. [Hilandar. (2007). *Povest o chudotvornoj ikoni Presvete Bogoroditse „Troeruchitse“*. Manastir Hilandar, 52–53.]
- [14] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 114–119.
- [15] Tradigo, A. (2006). *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*. Los Angeles, The J. Paul Getti Museum, 219–221.
- [16] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 62. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 62.]
- [17] Хиландар. (2007). Повест о чудотворној икони Пресвете Богородице „Тројеручице“. Манастир Хиландар, 52–53. [Hilandar. (2007). *Povest o chudotvornoj ikoni Presvete Bogoroditse „Troeruchitse“*. Manastir Hilandar, 52–53.]
- [18] Вујовић, М. (2018). Молитва без престанка. Посница Светог Саве у Кареји. Београд: Принцип прес. [Vuyovich, M. (2018). *Molitva bez prestanka. Posnitsa*, 17–19.]

- [19] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 124–127.
- [20] Tradigo, A. (2006). *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*. Los Angeles, The J. Paul Getty Museum, 183–184.
- [21] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 122–128. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 122–128.]
- [22] Pepene, N.-D. (Ed.). (2016). *Biserica Schitului Românesc Prodrumu la 150 de ani*. București, 375–384.
- [23] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 62–65.
- [24] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 81–83. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 81–83.]
- [25] Mantzaridis, G. (1998). *Miraculous Icons – Holy Relics. The Holy and Great Monastery of Vatopaidi*. Volume One: Tradition, History, Art. Mount Athos, 118–120.
- [26] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 86–89.
- [27] Всеки път, когато става дума за налагането на *аватон* (забраната за влизане на жени в Света гора), за разлика от юридическите обяснения, препращащи най-общо към древния обичай (Konidaris 2003: 9–29).
- [28] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 100–102. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 100–102.]
- [29] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 278–281.
- [30] ПАЛАЙОЛОГИНА. Името си получава от надпис върху сребърна табелка, закована върху самата икона, сочещ името на Мария Палеологина (†1511), „господарка на Молдовлахия“.
- [31] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 105–106. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 105–106.]
- [32] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 302–305.
- [33] Барский, В. Г. (1885-87). Странствования Василья Григоровича-Барскаго по Святым местам Востока съ 1723 по 1747 г. Изданы Православнымъ Палестинскимъ Обществомъ по подлинной рукописи подъ редакціею Николая Барсукова. С. Петербургъ, Часть I-IV, 357–361. [Barskii, V. G. (1885-87). *Stranstvovaniya Vasilia Grigorovicha-Barskago po Svyatim mestam Vostoka s 1723 po 1747 g*. S. Peterburg, Chast I-IV, 357–361.]
- [34] Лидов, А. (2011). Иеротопия Святой Горы. Сакральное пространство Афона. Лидов, Алексей (Сост.). *Гора Афон. Образы Святой Земли*. Москва: Издательство „Индрик“, 14–23. [Lidov, A. (2011). *Yerotopia Svyatoi Gore*. Sakralnoe

- prostranstvo Atona. Lidov, Alexey (Sast.). Gora Aton. Obrazi Svyatoi Zemli. Moskva: Indrik, 14–23.]
- [35] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 69–77. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 69–77.]
- [36] Mantzaridis, G. (1998). Miraculous Icons – Holy Relics. In: *The Holy and Great Monastery of Vatopaidi*. Volume One: Tradition, History, Art. Mount Athos, 118.
- [37] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 67–71.
- [38] Към тях следва да добавим и релефните изображения (гравюри) върху постамента на свещта, изобразяващи сцени от чудото. Всичко това подсказва, че чудотворната икона допуска до себе си само знаци, свързани със *същото* чудо. По подобен начин до иконата „Елеоточива“ във „Ватопед“ е сложена съвременна икона, изобразяваща чудото. Двете заедно го отгласят и усилват.
- [39] Шевалие, Ж., & Геербрант, А. (1996): *Речник на символите*. В два тома. София: ИК „Петриков“, том-2, 130–131. [Chevalier, Je., & Alain Gheerbrant, A., (1996). *Rechnik na simvolite*. V dva toma. Sofia: ИК „Petrikov“, tom-2, 130–131.]
- [40] Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“, 143–144. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“, 143–144.]
- [41] Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγιάς. *Σύγχρονοι Ορίζοντες*, 158–161.
- [42] Иконата не попада в изданието „Чудотворни икони на Пресвета Богородица“ (Зограф 2006), но е отбелязвана като чудотворна в други издания (вж.: Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013: 244–249).
- [43] Карлайл, Д. (1987). Дневник на пътуването из Атон. *Английски пътеписи за Балканите (края на XVI век – 30-те години на XIX век)*. (Съст. Мария Тодорова). София: Наука и изкуство, 418–444. [Karlail, D. (1987). *Dnevnik na patuvaneto iz Aton*. Angliiski patepisi za Balkanite (kraya na XVI vek – 30-te godini na XIX vek). (Sast. Maria Todorova). Sofia: Nauka i izkustvo, 418–444.]
- [44] „Лечителка“. Тези две икони също не попадат в изданието „Чудотворни икони на Пресвета Богородица“ (Зограф 2006); не попадат и в: Μαντζαρίδης, Τσιγαρίδας 2013, но са отбелязвани като чудотворни на други места (вж.: Цацинидис 2019a; 2019b; Ефимов 2016).

Библиография

- Бакалова, Е. (2016). *Култът към реликвите и чудотворните икони. Традиции и съвременност*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“. [Bakalova, E. (2016). *Kultat kam relikvite i chudotvornite ikoni*. Traditsii i savremenost. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“.]
- Барский, В. Г. (1885-87). *Странствования Василья Григоровича-Барскаго по Святым местам Востока съ 1723 по 1747 г.* Изданы Православнымъ Палестинскимъ Обществомъ по подлинной рукописи подъ редакціею Николая Барсукова. С. Петербургъ, Часть I-IV. [Barskii, V. G. (1885-87). *Stranstvovania*

Vasilia Grigorovicha-Barskago po Svyatim mestam Vostoka s 1723 po 1747 g. S. Peterburg, Chast I-IV.]

- Белон, П. (1953). *Наблюдения на множество редки и забележителни неща, видени в Гърция, Азия, Юдея, Египет, Арабия и други чужди страни от Пиер Белон дю Ман*. София: Издание на БАН. [Belon, P. (1953). *Nablyudeniya na mnozhestvo redki i zabelezhitelni neshta, videni v Gartsia, Aziya, Yudeya, Egipet, Arabiya i drugi chuzhdi strain ot Pier Belon de Man*. Sofia: BAN.]
- Бенчев, И. (1996). Икона Богоматери Троеручицы в Хилендарском монастыре на Афоне. *Византия и византийские традиции*. Сборник научных трудов. Санкт-Петербург: Госсударственный Эрмитаж, 175–183. [Benchev, I. (1996). *Ikona Bogomateri Troeruchitsi v Hilendarskom monastire na Atone*. *Vizantya i vizantiiskie traditsii*. Sbornik nauchnih trudov. Sankt-Peterburg: Ermitazh, 175–183.]
- Вујовић, М. (2018). *Молитва без престанка. Посница Светог Саве у Кареју*. Београд: Принцип прес. [Vuyovich, M. (2018). *Molitva bez prestanka. Posnitsa Svetog Save u Karei*. Beograd: Printsip Pres.]
- Грек, М. (1862). Сочинения преп. Максима Грека. Казань, т. III. [Grek, Maksim. *Sochinenia prep. Maksima Greka*. Kazan, t. III, 1862.]
- Данилушкин, М. (гл. ред.). (2008). *Деяния вселенских соборов, изданные в русском переводе при Казанской духовной академии*. Санкт-Петербург. Тома 1, 2, 3, 4. Издание Шестое, полное [Danilushkin, M. (gl. red.). (2008). *Deyaniya vselenskih soborov, izdanniya v russkom perevode pri Kazanskoj duhovnoy akademii*. Sankt-Peterburg. Toma 1, 2, 3, 4. *Izdanie shestoe, polnoe*.]
- Епископ Порфирий (Успенский). (2007). *История Афона*. В 2-х томах. Москва: Издательство ДАР. [Episkop Porfirii Uspenskii. *Istoriya Atona*. V dvuh tomah. Moskva: DAR, 2007.]
- Ефимов, В. (2016). *Монастырь Кутлумуш. Фильм первый из цикла „История и святыни Афона“*. Республика Молдова: Студия „Мир Приключений“. [Efimov, V. (2016). *Monastir Kutlumush. Film pervii iz tsikla „Istoriya i svetini Atona“*. Republika Moldova: Studiia „Mir Priklyuchenii“.]
- Зограф. (2003). *Атонски патерик, или животоописания на светиите, просияли на Светата Атонска Гора*. Света Гора: манастирът „Св. Вмчк Георги Зограф“. [Zograf. (2003). *Atonski paterik, ili zhivotoopisaniya na svetiite, prosiyali na Svetata Atonska Gora*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“.]
- Зограф. (2005). *Сказание за земния живот на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“. [Zograf. (2005). *Skazanie za zemniya zhivot na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“.]
- Зограф. (2006). *Чудотворни икони на Пресвета Богородица*. Света Гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“. [Zograf. (2006). *Chudotvorni ikoni na Presveta Bogoroditsa*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“.]
- Зограф. (2010). *Акатисти. Книга 2*. Света гора, Атон: Славянобългарски манастир „Св. Вмчк Георги Зограф“. [Zograf. (2010). *Akatisti. Kniga 2*. Sveta Gora, Aton: Slavyanobalgarski manastir „Sv Georgi Zograf“.]

- Карлайл, Д. (1987). Дневник на пътуването из Атон. *Английски пътеписи за Балканите (края на XVI век – 30-те години на XIX век)*. (Съст. Мария Тодорова). София: Наука и изкуство, 418–444. [Karlail, D. (1987). Dnevnik na putovaneto iz Aton. – Angliiski patepisi za Balkanite (kraya na XVI vek – 30-te godini na XIX vek). (Sast. Maria Todorova.) Sofia: Nauka I izkustvo, 418–444.]
- Кондаков, Н. (1902). *Памятники христианского искусства на Афоне*. С.-Петербургъ: Издание Императорской Академии Наукъ. [Kondakov, N. (1902). Pamyatniki hristiyanskago izkusstva na Afone. S.-Peterburg: Izdanie Imperatorskoj Akademii Nauk.]
- Кондаков, Н. (1915). *Иконография Богоматери*. Петроградъ: Типография Императорской Академии наукъ. [Kondakov, N. (1915). Ikonografiya Bogomateri. Petrograd: Tipografiya Imperatorskoj Akademii Nauk.]
- Лидов, А. (2011). *Иеротопия Святой Горы. Сакральное пространство Афона*. Лидов, Алексей (Сост.). Гора Афон. Образы Святой Земли. Москва: Издательство „Индрик“. [Lidov, A. (2011). Yerotopia Svyatoi Gore. Sakralnoe prostanstvo Atona. Lidov, Alexey (Sast.). Gora Aton. Obrazi Svyatoi Zemli. Moskva: „Indrik“.]
- Льо Гоф, Ж. (1999). *Цивилизацията на средновековния Запад*. София: ИГ „АГАТА-А“. [Le Goff. J. (1999). Tsvivilizatsiata na srednovekovnia Zapad. Sofia: „AGATA-A“.]
- Михајловић, К. (2011). *Кратки опис свете и најславње лавре царске Хиландара. У Будиму, Писмена Пештанског краљев: Свеучилишта, 1814*. Београд. [Mihailovich, K. (2011). Kratki opis svete i naislavne lavre tsarske Hilandara. U Budimu, Pismena Peshtanskog kraljev: Sveuchilishta, 1814. Beograd.]
- Св. Пантелеймон. (1892). *Вышний покров над Афоном, или Сказания о святых, чудотворных, во Афоне прославившихся, иконах Божией матери и других святых*. Москва. [Sv. Panteleimon. (1892). Vishnii pokrov and Atonom, ili Skazaniya o svyatih, chudotvornih, vo Atone proslavshihsy, ikonah Bozhiey materi I drugih svyatih. Moskva.]
- Стефан Светогорец. (1658). *Рай мысленный. Света Гора, Иверски манастир, октомври 1658*. [Stefan Svetogorets. (1658). Ray mislennii. Sveta Gora, Iverski manastir, oktomvri.]
- Темелски, Х. (Съст.). (2002). *Пътеводител по Атонската Света Гора и показател на светите и паметници*. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Temelski, H. (Sast.).(2002). Patevoditel po Atonskata Sveta Gora I pokazatel na svetite i pametnitsi. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.]
- Хаупт, Х.-Г. (Ред.). (2002). *Места на всекидневието*. София: Издателство „ЛИК“. [Haupt, H.-G. (Red.). (2002). Mesta na vsekidnevieto. Sofia: Izdatelstvo „LIK“.]
- Хиландар. (2007). *Повест о чудотворной икони Пресвете Богородице „Тројеручице“*. Манастир Хиландар. [Hilandar. (2007). Povest o chudotvornoy ikoni Presvete Bogoroditse „Troeruchitse“. Manastir Hilandar.]
- Цацанидис, П. (2019а). *Чудотворные Богородичные иконы Афона* (фильм, 46 мин.). [Tsatsanidis, Panayotis. (2019a). Chudotvornie Bogorodichnie ikoni Atona (film, 46 min.).]
- Шевалие, Ж., & Геербрант, А. (1996). *Речник на символите*. В два тома. София: ИК „Петриков“. [Chevalier, J., & Gheerbrant, A. (1996). Rechnik na simvolite. V dva toma. Sofia: IK „Petrikov“.]

- ШМИТ, Ж.-К. (2019). *Ритмите през Средновековието*. София: Издателство „Иток-Запад“. [Schmitt, J.-C. (2019). *Ritmite prez Srednovekovieto*. Sofia: Izdatelstvo „Itok-Zapad“.]
- Bryer, A., & Cunningham, M. (Eds.). (1996). *Mount Athos and Byzantine Monasticism. Papers from the Twenty-eight Spring Symposium of Byzantine Studies*. Birmingham, March 1994. Variorum.
- Carr, A. W. (2002). Icons and the Object of Pilgrimage in Middle Byzantine Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 56, 75–92.
- Cormack, R. (1988). Miraculous icons in Byzantium and their power. *Arte Christiana*, No. 724, 55–60.
- Dagon, G. (1991). Holy images and likeness. *Dumbarton Oaks Papers*, 45, 23–33.
- Galavaris, G. P. (1959). The Mother of God, “Stabbed with a Knife”. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 13, 229–233.
- Georgirenes, T. (1677). *Description of the Present State of Samoa, Nicaria, Patmos and Mount Athos*. By Tofeph Goergirenes, Arch-Bishop of Samoa, now living in London. July 14, 1677. London: Printed by W. J.
- Greenfield, R., & Talbot, A.-M. (Editors and Translators). (2016). *Holy Men of Mount Athos*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London. Dumbarton Oaks Medieval Library.
- Karakatsanis, A. (Ed.). (1997). *Treasures of Mount Athos*. Holy Community of Mount Athos, Thessaloniki.
- Kazhdan, A., & Maguire, H. (1991). Byzantine Hagiographical Texts as Sources on Art. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 45, 1–22.
- Konidaris, I. M. (2003). *The Mount Athos Avaton*. Ant. N. Sakkoulas Publishers.
- Lasareff, V. (1938). Studies in the Iconography of the Virgin. *The Art Bulletin*, Mar., Vol. 20, No. 1, 26–65.
- Lidov, A. (Ed.). (2019). *The Hierotopy of Holy Mountains in Christian Culture*. Moscow: Russian Academy of Arts.
- Mantzaridis, G. (1998). Miraculous Icons – Holy Relics. *The Holy and Great Monastery of Vatopaidi*. Volume One: Tradition, History, Art. Mount Athos, 118–130.
- Μαντζαρίδης, Γεώργιος, Ευθύμιος Ν. Τσιγαρίδας. (2013). Οι θαυματουργές εικόνες στο Περιβόλι της Παναγίας. Σύγχρονοι Ορίζοντες.
- Mendieta, E. A. (1972). *Mount Athos*. Akademie Verlag, Berlin.
- Millet, Gabriel. (1927). *Monuments de l’Athos*. Paris.
- Μοναχος Αγαπιος (Λανδος). (1798). Αμαρτωλών Σωτηρία. 1641 (1798).
- Μοναχος Αγαπιος (Λανδος). (1800). Νέος Παράδεισος. 1644 (1800).
- Papadopoulos, Stelios, Chrysoula Kapioldasi-Sotiropoulou (Eds.). (2001-2004). *The Treasury of the Protaton. Mount Athos*, Volume I, 2001. Volume II, 2004.
- Pepene, N.-D. (Ed.). (2014). *Prodromița 150*. Brașov.
- Pepene, N.-D. (Ed.). (2016). *Biserica Schitului Românesc Prodromu la 150 de ani. București*.
- Shevzov, V. (1999). Miracle-Working Icons, Laity, and Authority in the Russian Orthodox Church, 1861-1917. *The Russian Review*, Jan., Vol. 58, No. 1 (Jan., 1999), 26–48.
- Simelidis, C. (2020). Two Lives of the Virgin. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 74, 125–160.

- Speake, G. (2014). *Mount Athos: Renewal in Paradise*. Denise Harvey (Publisher). Limni, Evia, Second Edition (First published by Yale University Press in 2002).
- Subotic, G. (Ed.). (1998). *Hilandar Monastery*. Belgrade.
- Tavlakis, I. (2004). The Miraculous Icons. *The Treasury of the Protaton*. Volume II. Mount Athos.
- The Holy and Great Monastery of Vatopaidi. (1998). *Tradition, History, Art*. Vol. 1-2. Mount Athos.
- The Holy Monastery of Dionysiou. (2006). *The Wall-Paintings in the Katholikon*. Mount Athos.
- The Holy Monastery of Pantokrator. (1998). *Icons of the Holy Monastery of Pantokrator*. Mount Athos.
- The Holy Monastery of St. Paul. (1998). The Icons. Mount Athos.
- The Holy Xenophontos Monastery. (1999). The Icons. Mount Athos.
- The Romanian Skete Prodromu. (2010). *Brief Guide for Pilgrims. The Romanian Skete Prodromu*, The Holy Mountain of Athos, Greece.
- Τουτός, Νικόλαος, Γεωργίος Φουστέρης. (2010). Εὔρετήριον τῆς Μνημειακῆς Ζωγραφικῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους 10^{ου} -17^{ου} αἰώνας. Α΄ Ἔκδοσι. ΑΘΗΝΑΙ.
- Tradigo, A. (2006). *Icons and Saints of the Eastern Orthodox Church*. Los Angeles, The J. Paul Getti Museum.
- Trumler, G. (1994). *Athos. The Holy Mountain*. Athens: Adam Editions.

Мирослав Дачев, проф. дфн, е преподавател в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“. Доктор на филологическите науки от 1997 г. Доцент от 1999 г. Професор по семиотика от 2003 г. Член-кореспондент на БАН по семиотика на изкуството от 2021 г. Преподавателската му дейност е в интердисциплинарно поле, което среща семиотиката и херменевтиката с областите на културата, литературата, изкуството, митологиите и религиите. Учредител на Център за семиотични и културни изследвания. Ректор на НАТФИЗ от 2024 г.

Ръкописът е изпратен на 05.11.2024 г.

Рецензиране от двама независими рецензенти: от 06.11.2024 до 06.12.2024 г.

Приемане за публикуване: 07.12.2024 г.

Manuscript was submitted: 05.11.2024.

Double Blind Peer Reviews: from 06.11.2024 till 06.12.2024.

Accepted: 07.12.2024.

Брой 62 на сп. „Реторика и комуникации“ (януари 2025 г.) се издава с финансовата помощ на Фонд научни изследвания, договор № КП-06-НП6/48 от 04 декември 2024 г.

Issue 62 of the Rhetoric and Communications Journal (January 2025) is published with the financial support of the Scientific Research Fund, Contract No. KP-06-NP6/48 of December 04, 2024.